

KARAGÖZ MUSİKİSİ

LEVENT ÇELİK

Karagöz ve Hacivat.

Karagöz'ün Şarkısı

A

HMET Rasim'in anlatımına göre Karagöz oyunu, eski İstanbul hayatının ilk akla gelen eğlence unsurlarından biridir ve özellikle

teravîh sonrası başlayıp sahura kadar süren zaman içinde Karagöz, ramazan aylarının vazgeçilmezidir: "Topluca Meddah, Karagöze, Ortaoyununa gitmek,

büyük kahvehanelerde yemişine, tatlısına, dört, altı kol iskambil, dama, satranç, tavla oynamak, seyretmek bir zevk sayıldığı gibi, Semâî Kahveleri ile şairlerin toplandığı yer olan çayhanelere devam etmek..."¹

Karagöz perdesi, hayalcinin 'nâreke' adı verilen düdüğ benzeri, kâğıştan mamul bir alete, yarı ses, yarı nefes vererek yaptığı makamsal taksimle açılır. Hemen

arkasından, bıraktığı makama uygun şekilde perde gazelini okur:

Off hay hak

Nakş-ı sun'un remz eder hüsnünde rü'yet perdesi

Hâce-i hüküm-i ezeldendir hakikat perdesi

Sîreti sûrette mümkündür temâşâ eylemek

Hâ'il olmaz ayn-i irfâna basîret perdesi

Her neye îmân ile baksan olur iş âşikâr

Kılmış istîlâ cihâna hâb-ı gaflet perdesi

*Bu hayâl-i âlemi gözden geçirmektir hüner
Nice kara gözleri mahv etti sûret perdesi
Şem'-i aşka yandırıp tasvîr-i cismindir geçen
Âdemi âmed şüid etmekte azîmet perdesi
Hangi zille ilticâ etsen fenâ bulmaz acep
Oynatan üstâdi gör kurmuş muhabbet perdesi
Dergeh-i Âl-i Abâda müstakîm ol Kemterî
Gösterir vahdet elin kalkıkça kesret perdesi*

Bu gazelin 1890'lı yıllarda yazıldığı tahmin ediliyor. Gazel, Kemterî'nin yanı sıra Raşid mahlasını da kullanan Üsküdarlı Bektaşî Raşid Ali Efendiye (ö. 1896) aittir.

Gazelin ardından Hacivat, bir semâî ile perdeye gelir. Burada Sadullah Ağanın muhayyer makamındaki yürük semâî-sinden örnek verebiliriz:

*Bir elif çekti yine sîneme cânân bu gece
Pek sarıldı bana ol serv-i hirâmân bu gece
Ayın on dördü gibi dün gece mecliste idi
Kande akşamlayacak ol meh-i tâbân bu gece*

Musikimizde beste, ağır semâî, yürük semâî ve kârçe diye adlandırılan ve besteleniş biçimleriyle ve usullerinin büyüklüğü itibarıyla, musiki erbabınca ayrı bir kıymet verilen formların Karagöz lügatindeki genel adı 'semâî'dir.

Bu formların icrası; usul darplarının öne çıkarıldığı, hecelerin seslendirilişi esnasında 'g,' 'y' harflerinin katılımıyla uzun müzik cümlelerinin nağmelerinin vurgulanacağı şekildedir. Hacivat bu tavrı biraz daha abartır, karikatürize ederek seslendirir. Semaiden sonra meşhur "Yâr bana bir eğlence" nidalarıyla Karagöz'ü hasbihâle davet eder. Bu bölüm 'teganni' adıyla anılır.

Asıl oyunda; "Ferhad ile Şirin," "Tahir ile Zühre" gibi edebî metinler işlenildiği gibi, "Bahçe" oyununda olduğu şekilde, eğlence amacıyla kullanılan, 19. yüzyıl sonlarında açık hava tiyatrolarına dönüşen bahçeler de konu edilmiştir.

Oyunların konusuna göre Osmanlı tebasından muhtelif tipler, yerel kıyafetleriyle, şiveleriyle, ait oldukları yöreye özgü klişeleşmiş tavırlarla perdeye gelip Karagöz ustasının elinde, sesinde hayat bulurlar. Yöresel karakterlerin dışında Tuzsuz, Çelebi, Zenne, Tiryaki gibi tipler de vardır. Mesela bir Karadenizli Temel; yöresel kıyafeti, elinde kemençe, Karadeniz hırçınlığını sesine ve aceleci tavrına yansıtarak perdeye gelirken Devr-i Turan usulündeki türküsünü hayalbaz okur, defiiyle de yardığı ona eşlik eder:

"Tabançamun sapuni külle tonataçagum."

Yardak ustasına vermek için başka bir tasviri hazır eder. Sırada Acem (Azeri) vardır ve şarkısı Müstear makamında curcuna usulündedir:

*Isfahan'da mir kuyi var içinde nâne suyu var
Her gözelin mir huyi var ne yeman Acem gözeli*

Acem perdeye girer, amacı ticaret olsa da, felekten bir gün çalmak da fena olmaz. Hacivat'ın işlettiği bahçeyi kiralar, oyun havalarıyla, çengilerin danslarıyla işret eder.

Dede Efendiye ait Karcıgar makamında köçekçe çalınır, çengiler oynar:

*Benliyi aldım kaçaktan
Görünmez oldu saçaktan
Arzum almadım köçekten benli*

Acem, tacirliği sebebiyle çok kişi tanır, ahablık kurar. Bahçe oyununda Kapalıçarşı'dan tanıdığı Yahudi Sarraf Mişon Efendiyi hatırlar ve Hacivat'tan onu bulup getirmesini ister: "Hacevat Çelebi, çarşıda Sarraf Mişon Efendi benim ahabımdır, apar çabuk getiir direm."

Hacivat, Mişon Efendiyi bulup bahçeye getirir. O da perdede görünür görünmez Hüseyinî makamındaki şarkısını okumaya başlar:

*Balati kapısından yirdim içeri
Poliçalar oturmuş iki keçeli
Çok oldu mu burdan yârim geçeli
Ben onu yörmedim o beni yördü
Poraki poraki vamoş poraki*

Yöresel karakterlerin dışında da tipler vardır hayal perdesinde. Bunlardan en dikkat çeken Bebe Ruhi'dir. Yaşça erişkin ama aklen reşit olmayan, komik kıyafetiyle, çocuksu ses tonu ve konuşmasıyla biraz patavatsız, müstehcen espriler yapan bir tiptir. Perdeye, kendine özgü bir Sabâ şarkıyı çocuk sesiyle söyleyerek gelir;

*Vaydım Halebe giydim dolab, payalayı
veydim yakı şayaba*

Karagöz oyunlarında okunan şarkılar, türküler perdeye gelen tiplere göre seçildiğinden okuyuşlarda tipin karakterini, hâlini vurgulayıcı bir tavır gözetilir. Öyle ki bu teatral kaygı çoğu kez şarkının nağmesinden, usulünden taviz verilmesine sebep olur. Mesela hayal perdesinde isimle müsemma Matiz (sarhoş), sarhoş biri ne kadar düzgün şarkı okuyabilirse o kadar düzgün okuyabilir. Saba maka-

mında kantoyu okurken ağzı kayacak, kelimeleri yutacak, arada hıçkıracaaktır:

*On yedi tek düz mastika içtim sekiz
tanecik konyak*

*Altı yedi vermut bira elli tanecik şarap
Bana serhoşsun diyorlar var mı ben de
böyle bir hâl...*

Erkek karakterler çoğunlukta olsa da kadın tasvirler de arz-ı endam ederler hayal perdesinde. Genel olarak Zenne diye adlandırılan bu tasvirlerin, konuşmalarını ve şarkı okumalarını hayalci, kadın sesini taklit ederek icra eder.

Zenne tipi genç ise genelde evlenmek için âşığı bekler. Bu tipe uyacak pek çok şarkı vardır, okunabilir; ancak en çok Şakir Ağanın aksak usulündeki müstear şarkısı okunagelmıştır:

*Evvel benim nazlı yârim severim kimse-
ler bilmez*

Karagöz oyununda karakterler bu kadarla sınırlı değil elbette... Etem Ruhi Üngör, *Karagöz Müsikisi* isimli kitabında onlarca tipi ayrı ayrı tespit etmiş, bu tipleri, hangi oyunlarda oynadıklarına, hangi şarkıları okuduklarına kadar ayrıntılı şekilde kaleme almıştır.²

Karagöz musikisi, fasıllarda, meşklerde söylenen repertuvardan, Karagöz için bestelenmiş birkaç istisna dışında ayrı değildir. Yukarıdaki örneklerde kısmen görüldüğü gibi besteden kârçeye, şarkıdan köçekçeye, kantodan oyun havasına, longaya, sirtoya, polkaya ve daha pek çok forma kadar örnekleri Karagöz oyununda duyabiliriz.

Şarkıları, tiplerin karakterleri, tavırları müsaade ettiği ölçüde düzgün okuyabilmek, Karagöz oynatıcısının musiki ve teatral kabiliyetiyle orantılıdır. Şarkıyı bir konser edasıyla okuyup tipin özelliklerini törpülemek doğru değildir. Öte yandan şarkıyı tanınmayacak hâle getirmek de yanlıştır. Şarkılar oyunun akışını soğutacak kadar uzun tutulmamalıdır. Karagözcüler de bu sebeple genellikle bir ya da iki mısra okumayı âdet edinmişlerdir. ▣

NOTLAR

¹ Ahmet Rasim, *Ramazan Karşılması*, İstanbul: Arba Yayınları, 1990.

² Etem Ruhi Üngör, *Karagöz Müsikisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.